Gağan (2)

Prof. Dr. Prof. Dr. Tessa Hofmann
Tessa.Hofmann@katwastan.de

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
19.11.2026

Önerilen Atıf: Hofmann, Prof. Dr. Tessa (2025). Gağan (2). Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.a562v (Erişim Tarihi: 19.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Bu madde, Dersim'deki Yeni Yıl (Kaġand / Gağant / Gaxan) kutlamasının kökenlerini ele almaktadır. Raa Haq inanç topluluğu ile Dersim'deki Ermeni Hristiyanlar, yılın sonu ile yeni yılın başı arasında Gaxan bayramını (Kırmancki'de "Aralık", ayrıca asme gağene – "Gaxan ayı"; Türkçede: Gağan(t)) kutlamaktadır. Gaxan terimi, Ermenice Kaġand kelimesinden türetilmiştir; bu kelime ise Latincedeki calendae (takvim, ay ya da yıl başlangıcı) sözcüğünden, Yunanca ödünç çeviri olan Kalantar aracılığıyla alınmıştır. Bu kutlamaya eşlik eden geleneksel ritüeller – ev ziyaretleri, şarkı söyleyip şekerleme ya da yiyecekle ödüllendirilme – Gürcistan'dan Yunanistan'a kadar farklı bölgelerde çeşitlenerek görülmekte olup, Karadenizli Pontus Rumlarının Galandar (Alatakolos) festivaliyle benzerlik taşımaktadır. Ancak bu ritüellerin asıl benzerliği, Hristiyanlık ve İslam öncesi geleneksel inançlarla ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Dersim, Gağan, Gağant, Gaxan, Kagant, Raa Haq

Dersim'de Gaxan

Dersim'de Raa Haq inanç topluluğu ile Ermeni Hristiyanlar, yılın sonu ile yeni yılın başı arasında *Gaxan* (Kırmancki'de "Aralık", ayrıca *asme gağene* – "Gaxan ayı"; Türkçede: Gağan(t)) adını verdikleri bayramı kutlamaktadır. Kırdaşkî/Kurmancî lehçelerinde yeni yıl *Îda Sersalê*, Kırmanckî'de ise *Roşanê Sera Newe* olarak adlandırılır. *Gaxan* terimi, Ermenice *Kaġand* sözcüğünden türetilmiştir; bu sözcük ise Yunanca *Kalantar* aracılığıyla Latincedeki *calendae* (takvim, ay ya da yıl başı) kelimesine dayanır. Bayram kapsamında gerçekleştirilen ritüeller – ev ziyaretleri,

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

şarkı söyleyip şekerleme ya da yiyecekle ödüllendirilme – Gürcistan'dan Yunanistan'a kadar bölgesel çeşitlilikler göstererek yayılır ve Karadeniz'de yaşayan Pontus Rumlarının *Galandar* (ya da *Alatakolos*) festivaliyle benzerlik taşır. Ancak bu geleneklerin esas benzerliği, Hristiyanlık ve İslam öncesi inanç sistemleriyle ilişkilidir.

Ermeni halkı tarih boyunca üç farklı yeni yıl kutlamasına tanıklık etmiştir: *Kağand*, *Navasard* ve *Amanor*. Tıpkı Kürt kültüründe olduğu gibi, Ermeni kültürü de Hint-İranî kültürel köklere dayanır. M.Ö. 1. yüzyıla kadar, İran platosunda yaz gündönümü yılın başlangıcı olarak kabul edilir ve büyük hasat festivalleriyle kutlanırdı. Ahamenişler döneminde (M.Ö. 6.-4. yüzyıl) ise bahar ekinoksu resmi yılbaşı olarak kabul edilmiştir (*Nouruz*). Bu etkiyle birlikte Ermeniler de 21 Mart'ı, doğanın uyanışını simgeleyen yeni yıl olarak kutlamaya başlamışlardır. Tüm Ermeni bölgelerinde *Kaġand*, görkemli törenlerle tapınaklarda kutlanmış, tanrılara adaklar sunulmuştur.

İkinci Ermeni yeni yılı olan *Navasard*, efsanevi Ermeni atası Hayk Nahapet'in titan Bel'i yendiği gün olan 1 Navasard'da (11 Ağustos) kutlanırdı. *Navasard* günü oruç tutulan bir gündür. Geleneksel yemekler baklagillerle hazırlanırdı: fasulye (fasulye kabuğu aile birliğini, tanesi ise aileyi simgeler), mercimek, kuru meyve, kuruyemiş vb. Yeni yıl ekmeği hazırlanırken içine bir kehanet parası olan *dovlat* (Türkçedeki "devlet" sözcüğünden) konurdu ve masa süsü olarak sunulurdu. Ekmek 12 eşit parçaya bölünür ve *dovlat* çıkan aile bireyine, yeni yılda şans ve başarı getireceğine inanılırdı. Bu oruç dönemi yemekleri günümüzdeki yeni yıl kutlamalarına da dâhil edilmiştir.

Hristiyan Ermenilerin *dovlat* uygulaması, Raa Haq inanç topluluğunun Gaxan'a özgü yemeği *Babuko/Zirfet (Zere vet)/Sîr* ile örtüşür. Bu yemekte üç tahta parça bulunur ve bunlara Türkçede "devlet" (devlet), *cot-gar/cıtkar* (çiftçi) ve *qismet* (kısmet) adı verilir. Yemeği yerken "devlet" parçasını bulan kişi, ailenin uğurlu bireyi olarak kabul edilir.

18. yüzyılda Katolikos Simeon Yerevantsi'nin gerçekleştirdiği takvim reformunun ardından, Ermeniler yeni yılı 1 Ocak'ta kutlamaya başlamıştır. Doğu Ermenileri bu güne *Amanor* ("Yeni Yıl") ya da daha yakın zamanda *Nor Tar* adını verirken, Batı Ermenileri (Dersim dâhil) hâlen *Kaġand* adını kullanmaktadır.

Bu kutlamada bir de kış figürü yer alır: *Kaġand Pap(uk)* ya da *Mets Papuk* ("Kaġand dedesi", "Büyük Dede"). Bu figür, tarihsel bir kilise lideri olan Katolikos Sahak Partev (yaklaşık 350-438) ile ilişkilendirilir. Anlatıya göre, Papuk, çoban ya da piskopos asasına benzeyen bir baston ve koyun postundan bir cüppeyle görünür.

Papuk Kaġand, ulusal değerleri ve geleneksel ritüel sistemini gelecek kuşaklara aktaran ve koruyan bir figürdür. Ona, "kurnaz" anlamına gelen on iki *Khlvlik* (խլվլիկ) ve *Arales*[2] adlı mitolojik varlıklar eşlik eder: Areg, Antes, Ani ve Yera, Push, Imastun ("bilge"), Yegheg ("üç"), Chtptik ("dokunulmaz"), Parfar ("uzak"), Aspet ("şövalye"), Charmazan ("çekiciliği olmayan") ve Hazaran ("bin"). Çocuklara kızağında hediyeler getirmeyen Noel Baba'dan farklı olarak, *Papuk Kaġand* yeni yıl için yedi nasihat sunar: karşılıklı saygı, barış, dürüstlük, bilgelik, çalışkanlık, tevazu ve kanaatkârlık.

Raa Haq inancı mensupları – hem Alevi Kürtler hem de Dersim'de Alevileşmiş Ermeniler – her yıl 10 Aralık ile 12 Ocak tarihleri arasında farklı bölgelerde üç günlük *Gaxan* bayramını çeşitli biçimlerde kutlarlar ve üç gün oruç tutarlar. Bu bayram, "insanların yeni yıla umutla bakmalarını, birbirlerine barışla yaklaşmalarını, yeni yıl başlamadan önce aralarındaki anlaşmazlıkları sonlandırmalarını; neşe, mutluluk, yardımseverlik, hayırseverlik, dostluk ve barış dolu bir yıl temennisiyle birbirlerine yaklaşmalarını sağlar. Aynı zamanda geçmiş yılın bir muhasebesi, o yıl aç kalmamış olmanın, kazanılmış nimetlerin ve taşıdıkları şükran duygusunun bir ifadesidir. İnsanlar ve insanlar arasında olduğu kadar, insanlar ve hayvanlar arasında da dayanışma içinde barışçıl bir yaşam

arzulanır. Herkes için – ister insan ister hayvan olsun – sağlık ve ihtiyaçsızlık dileğinde bulunulur. Herkesin ihtiyacı karşılandığında, kişi kendi ihtiyaçlarının da karşılanmasını diler."[3]

Gaxan geleneğinde, taze tahıl ya da darı pişirilerek evcil hayvanlara yedirilmesi eski bir adettir. Bu ritüel, hayvanların bir yıl boyunca sağladıkları ürünlerle insanları açlıktan ve yoksulluktan kurtarmış olmalarına karşı bir teşekkür ifadesidir.

Gece yarısından sonra kadınlar taze su çekmek için kuyulara giderlerdi. Bu su mutfakta, buğday ve unun saklandığı depoda ve ahırda kutsal su olarak kullanılır, evin ve ailenin kötülüklerden korunması amaçlanırdı. Herkes önce dua eder, sonra bir yudum su içerek bu suyu *awa sersala nuw/awe sera newe* (yeni yıl suyu) olarak kutsardı.

Hayvanlara haşlanmış tahıl yedirildikten sonra bir kova taze suya batırılan bir süpürgeyle hayvanların üzerine bu su serpilirdi.

Ormanlardaki hayvanlar da unutulmaz, her yemekten birer pay büyük tabaklara konularak topluca ormana götürülür ve büyük bir ağacın altına bırakılırdı.

Tabaklar bırakıldıktan sonra tekrar dua edilir, yeni yılın barış ve esenlikle geçmesi, orman hayvanlarının hastalıksız ve insanlarla çatışmadan yaşaması dilenirdi. Ayrıca, onların da yiyeceksiz kalmaması temennisiyle dua edilirdi. Son olarak üç mum yakılırdı. Bu mumlar "ya Xızır" (Arapça: el-Hızır – "Yeşil olan")[4], "ya Mêhemend" (Güneş; Peygamber Muhammed), "ya Oli" (Halife Ali bin Ebu Talib) dualarıyla temsil edilirdi. Raa Haq inancında, doğanın döngüsel yenilenmesini ve iyiliği simgeleyen İslam azizi Hızır, Gaxan kutlamasında Ermeni *Pap(uk) Kaġand* figürünün işlevini üstlenir.

2014'te yapılan bir söyleşide, 1958 doğumlu Dersimli Gönül Kamer, Dersim'deki Ermeni Hristiyanlarla Aleviler arasındaki kültürlerötesi benzerlikleri şöyle dile getirir:

“Bugün Dersim’de bazı Ermeniler Alevi olmuş gibi görünse de inançlarını Alevi olarak sürdürüyorlar ama aslında iki kültürü birden yaşıyorlar. Mesela biz ‘Hızır’ diyoruz. O bizim Noel Babamız, aynı şeye inanıyoruz. Tunceli’de Aleviler mum yakıyordu, biz de yakıyorduk, dualarımızı ediyorduk. Hemen hemen aynı. Onlar yedi gün oruç tutuyordu, biz de tutuyorduk. Geleneklerimiz, göreneklerimiz çok benziyor.”[5]

Sonuç

Dersim’de kutlanan Gaxan bayramı, Kürt Alevi (Raa Haq) ve Ermeni Hristiyan geleneklerinin, çoktanrılı dönemlere uzanan mevsimsel kutlamalarla harmanlandığı eşsiz bir ortak belleği yansıtır. Paylaşım, oruç, hayvanlara sunulan niyazlar ve suyla yapılan dualar gibi ritüeller; insanlarla insan olmayan varlıklar arasında barış, şükran ve dayanışma gibi derin bir manevi etiği ifade eder. Gaxan yalnızca bir yılbaşı kutlaması değil, aynı zamanda kültürlerarası hafızanın, inançlar arası sürekliliğin ve yaşamın döngüsel yenilenmesinin yaşayan bir sembolüdür. Bu yönüyle Dersim’in çoğulcu kutsal mirasının canlı bir örneği olmaya devam etmektedir.

Sonnotlar

[1] Alevi platformu: RAA HAQ - Dêrsim'deki Aleviler. 18.07.2017, https://raahaq.wordpress.com/2017/07/18/first-blog-post/

[2] Tam anlamıyla "Güzel Kral Ara'nın Yalayanı"; ayrıca Arles veya "yarles" ("sürekli yalayanlar"): doğaüstü güçlerle donatılmış mitolojik, köpeğe benzer yaratıklar. Bu varlıkların görevi, savaşta yaralanan savaşçıları sürekli yalayarak iyileştirmek ve düşmüş savaşçıları hayata döndürmekti. Halk inancına göre, cennette yaşayan köpek biçimindeki iyi ruhlardı ve yeryüzüne inip ölüleri yalayarak canlandırırlardı. Vaspurakan (Van) bölgesindeki Lezk' köyü, 19. yüzyılın sonlarına kadar Paskalya'dan sonraki ikinci Pazar günü bu ruhların ibadet merkezinin bulunduğu dağın zirvesine birçok kişinin hac yaptığına tanıklık eder. - Karşılaştırınız: Ishkol-

Kerovpian, K.: Hristiyanlık Öncesi Ermenilerin Mitolojisi. İçinde: Mitoloji Sözlüğü. I. Bölüm: Eski Kültür Halkları. Cilt IV, 1. Kısım, Stuttgart: Klett Verlag, 1986, s. 88 ve devamı.

[3] Dêrsim ve diğer bölgelerde Gağan bayramı. "Becoming German", https://deutsch-werden.de/de/gagan-fest-dersim-und-weiteren-regionen#google_vignette

[4] Her yıl Şubat ayının ikinci haftası "Hızır Haftası" olarak kutlanır ve Mayıs ayında Hıdırellez Bayramı kutlanır. Hızır (Khidir, Khadhir, Khizer), ihtiyacı olanlara yardım eden bir veli olarak kabul edilir. Aleviler, kutsal kardeşler Hızır ve İlyas'ın (Elyas) peygamber olarak yaşadıklarına ve "ölümsüzlük suyu" (Ab-ı Hayat/Ab-ı Kevser) içtiklerine inanırlar; özellikle yolculuk edenlere (mistik yoldaki yolcular dâhil) yardım ederler. Bu inanca göre, Hızır karada, İlyas ise denizde yardım eder. İnsanlara şans ve bereket getirirler.

[5] Gündoğan, Kazım: Alevileş(tiril)miş Ermeniler; Dersimli Ermeniler-2; "Biz İsa'ya Tabiyiz, Ali'ye Mecburuz". İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022, s. 323.

Kaynakça & İleri Okumalar

Gündoğan, Kazım. 2022. *Alevileş(tiril)miş Ermeniler: Dersimli Ermeniler-2; "Biz İsa'ya Tabiyiz, Ali'ye Mecburuz"*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hofmann, Tessa. 2017. "RAA HAQ – The Alevis in Dêrsim." *RAA Haq – The Alevis in Dêrsim* (blog), 18 Temmuz 2017. Erişim adresi: https://raahaq.wordpress.com/2017/07/18/first-blog-post/.

Ishkol-Kerovpian, K. 1986. "Mythology of Pre-Christian Armenians." İçinde *Dictionary of Mythology*. I. Abteilung: *Die alten Kulturvölker*, cilt IV, 1. Teil, 88-89. Stuttgart: Klett Verlag.

"Gagan Fest in Dêrsim und weiteren Regionen." t.y.

Becoming German (Deutsch-Werden.de). Erişim adresi: https://deutsch-werden.de/de/gagan-fest-dersim-und-weiteren-regionen.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi'nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir